Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 89 (12479) | 1984 чылдың апрель 14, суббота | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 3 кеп.

«Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң Каа-Хем участогу үш айларның планын чедиишкиниг күүседткен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 115,3 хуу четкен. Бараанның продукция бүдүрелиниң планын 117,2 хуу кылдыр боттайдырган.

Участоктар аразында социалистиг чарыш калбарган. «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп күш-ажылчы эвелчегге өрүмнекчилер иденкейлиг киржип турарлар. Бүдүрүлгениң мурнакчызы өрүмзээр станоктуң машинизи В. А. Колошин неделялап түнеп турар чарышка каш удаа тиилекчи болуп келген. Ол хүн нормазын бүдүн чартык чедирип турар. Дуржулгалыг ажылчын чыл планын хуусаа бетинде доозарын хүлээнген ажылдап турар.

ЧУРУКТА: мурнакчы ажылчын В. А. Колошин.

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ХУРАЛЫ

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненконуң даргалааны-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хуралы апрель 13-те Кремльге болган.

Хуралды ажыттыпшаан, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң доктаамал ажылдаар органының составынга сонгукканы-биле холбаштыр Президиумнуң кежигүннеринге **К. У. Черненко** байыр чедирген болгаш партияның база Дээди Советтиң даандырганы харыысалгалыг хүлээлгелерин алдарлыы-биле күүседиринче Президиумнуң бүгү кежигүннери боттарының бүгү күжүн болгаш энергизын бээр дээрзинге бүзүрелди илергейлээн.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының бирги оралакчызы **В. В. Кузнецов** хуралга чүве чугаалаан болгаш күрүнениң дээди албан-дужаалынга — ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазынга сонгукканы-биле холбаштыр К. У. Черненкога Президиум кежигүннериниң өөрүнээзинден чүректиң ханызындан изиг байырны чедирген. Бүрүн бир эп-сеткилдиг болгаш сырый каттыжышкынының байдалынга кайгамчык улуг соруктуң киришкин-биле хүлээп алдынган ол шиитпир партияның болгаш бистиң бүгү чонувустуң күзел-соруун илергейлеп турар. Ол шиитпир Коммунистиг партияның удуртукчу ролю-биле сырый холбашкан болгаш совет шиитилелдиң база күрүненин дээди эрге-ажыктарын бүрымдаалап көрген. Оон хөй талалыг партия болгаш күрүне ажыл-чорудулгазынга чаа-чаа чедиишкиннерни В. В. Кузнецов СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненконуң күзээн.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин боттандырар талазы-биле улус депутаттарының Советтериниң сорулгаларының болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединге 1984 болгаш 1985 чылдарда кылып чорудары-биле айыткан кол-кол хемчеглериниң планының дугайында айтырыгны чугаалажып көрген. СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленуму, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыжының бирги сессиязы чүрттуң политиктиг амыдыралынга улуг болуушкуунар болганын хуралга демдеглээн. Эш К. У. Черненконуң оларга чугаалары — шиитилел хөгжүлдезиниң эң чугула айтырыгларын шиитпирлээрин СЭКП-ниң ажыл-херекчи болгаш чогаадыкчы ёзу-биле көөрүнүң чайыннанчак көргүзүү болган. Ында киргеи айтышкынар болгаш түп-

(Допчулал парлаан «Правда», «Известия», «Учительская газета» солунналарга илеткелди дозулу-биле парлаан).

шелдер улустуң социалистиг эрге-чагыргазының үндезинин бижыглаарынче, күрүнениң, ажыл-агыйның болгаш социал-культура тургузуушкунуңун бүгү участоктарында ажыл-херектерниң байдалы дээш улус депутаттарының Советтериниң ролюн болгаш харыысалгазын бедидеринче партияның чайгылыш чок угланыышкынын үргүлүлеп база улам ханыладып турар.

СЭКП ТК-ның апрель Пленумунуң шиитпирлерин, эш К. У. Черненконуң чугаалары Советтерниң ажылының дээштинин бедидеринге, ажылчы чоннарның негелдехереглелдерин долузу-биле хандырары, социалистиг демократияны улам-на калбарыры дээш оларның харыысалгазын күштелдиреринге онза улуг ужур-дузалыын демдеглээн.

Советтерниң ролюн болгаш ат-алдарын бедидеринің дугайында партияның ол Доктаамал сагыш салыышкынының чаа илерээшкинин-ге улустуң эрге-чагыргазының органнары боттуг ажыл-херек-биле, оларның мурнунда салдынган сорулгаларны шиитпирлээрде улам-на идепкейлиг болгаш эчис сорулгалыг чоруу-биле харыылаар ужурлуг.

Хуралга **К. У. Черненко** чүве чугаалаан.

Бистер ам СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин, он бирги беш чылдың даалгаларын боттандырарының харыысалгалыг үезинде туруп турар бис деп, ол чугаалаан. Ажылга сөөлгү чылдарда чедип алдынган темпиин чүгле быжыглаары эвес, харын база моон соңгаар-даа улам шапкынчыдары чугула. Ол сорулганы шиитпирлээрине улус депутаттарының Советтерине чугула роль оналаҗып турар.

СЭКП ТК-ның апрель Пленуму амгы үе-чадада оларны хөгжүдериниң кол-кол угланыышкынарын билдингир кылдыр тодаратканы. Оон алыс утказы болза, Совет бүрүүн боттарының эргелерин болгаш хүлээлгелерин долу хемчээлдии-биле боттандырарында, идепкейлиг болгаш үре-түнелдиг хөделирдинге, массаларга доктаамал даянырыла, шиитилелдиң болгаш күрүнениң хөректерин эргелеп башкарарынга күш-ажылдың улам хөй кижилерин хаара тударында болуп турар.

ССРЭ-ниң Дээди Соведи—бистиң чүрттуң Советтеринең бүгү системазының чарылбас кезээ болбушаан, оларның дээди авеноюу болур. Чаа Конституцияның күштүг бооп эгелээнинин соонда Дээди Совет бодунуң калбак бүрүн эргелерин улам чайгылыш чок боттандырып эгелээн дээрзинге кандыг-даа чигинииг турбас. Оон сессияларынга чугаалажыр айтырыглар янзы-бүрү болу берген. Улуг хөөрилуужудулга программазы күүсеттинген. Дээди Советтиң, оон Президиумунуң болгаш доктаамал комиссияларының контроль ажыл-чорудулгазы улам калбарып, идепкейлээн.

Оон-биле кады ССРЭ-ниң Дээди Совединиң кичээнгейинде турар айтырыгларны улам калбартырын моон соңгаар-даа боттандырып чорудары чугула деп. Политбюро санап турар. Ол сорулга-биле ажыл-агый болгаш социал-культура тургузуушкунуңун кайы-даа адырларында ажыл-херектиң байдалының дугайында, даштыкы политиканың дугайында, улус депутаттарының Советтериниң ажылының дугайында айтырыгларны оон сессияларынга чугаалажып көөрү-биле удаа-дараа киирер херек.

Хөөрилуужудулганы хөгжүдери болгаш сайзырангайжыдары ССРЭ-ниң Дээди Совединиң эң чугула сорулгаларының бирээзи болур деп, К. У. Черненко чугаалаан. Сөөлгү чылдарда ында хөй чүүлдер кылдынган. ССРЭ Конституциязынга дүүштүр алзээн хөй чүгула хөөрилуужудулга актыларын хүлээп алган. Хөөрилулар чыылдазын ажылдап кылыры дооступ турар.

Ынчалза-даа бо талазы-биле бүгү чүүлдер кылдынган деп чугаалап болбас. Бодунуң алыс утказы-биле алырга, хөөрилуужудулга чорудулгазын доктаамал сайзырангайжыдары, ажылды план ёзугаар чорудары негеттинер. Чаа беш чылда (1986—1990 ч.) болгаш 2000 чылга чедир үеде хөөрилуужудулгалар актыларының планын ажылдап кылыры ол сорулгаларны шиитпирлээринге чугула рольду ойнаар ужурлуг.

Хөөрилуужулга ажылын ынчаар планнаарын чүрттүң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң планнаашкыны-биле сырый холбаштырары чүгула болуп турарын дуржулга көргүскен.

Бистиң хөөрилуларывыс кандыг-даа орган, албан-дужаалдыг кижи, хамааты бүрүзүнүң эргелерин болгаш хүлээлгелерин ылап тодаратканы. Ленининиң чаңгыс эвес удаа шүгүмчүлеп чорааның дег, түүгай эреңгейлээшкиннерге оларның алыспас болуру онза чугула деп, К. У. Черненко демдеглээн.

Хөөрилуларны тургузарын ынчаар көөрү — бышкап социализмни сайзырангайжыдарынга онза ужур-дузалыг болуп турар харыысалгалыг, организастыг чорукту болгаш сагылга-чүрүмну быжыглаарының эргежок чугула негелделериниң бирээзи-дир. А ол дээрге совет хөөрилуларының одуруг бүрүзү чайгылыш чокка күүсеттингеи түрүнү дээш бистиң планнарывыстың болгаш шиитпирлеривистиң күүселдезинге контроль-ду шыгыры күштелдиринии бодунуң эдлээнде негеп турар.

Үстүкү контроль ССРЭ-ниң Дээди Совединиң хүн бүрүде ажылының бир кол талазы болган турар ужурлуг. Моон-биле холбаштыр Дээди Советтиң сессияларына болгаш оон Президиумунуң хуралдарына чазактын, министерстволарның, ведомстволарның, Улусчу контроль комитединиң, Дээди судтуң, Чиигине прокурорнуң отчёттарын ёзу барымдаалап эвес, а боттуу-биле чугаалажып көөрүн удаа-дараа боттандырар херек.

Чазакка болгаш аңаа отчёттуг еске-даа органнарга хамаарыштыр депутаттарның негелделерин Дээди Советтиң сессияларынга доктаамал чугаалажып көөрү чугула.

Дээди Советтиң ажылын идепкейжидиринге доктаамал комиссиялар улам улуг салыышкынны киирер үезинде-лиг. Сессиялар аразында үелерде олар эрге-чагырганың дээди органының ажылын уламчылап турар болгай. Ынчаарга ол комиссиялар адырлар аайы-биле министерстволарның болгаш ведомстволарның ажылынга шүүт холгаарлавас ужурлуг.

Оларның ажылының кол девискээри — адырларның «белдирлеринде», бистиң экономикавысты комплекстиг хөгжүдериниң оруктарын шиитпирлеп турар черде, ниити күрүнениң эрге-ажыын чүгле бодунуң албан черниң болгаш түе черниң кызыы эрге-ажыын харааp кандыг-даа хөөннерге удуп турүзүп турар черде болуп ужурлуг.

Доктаамал комиссиялар министерстволарның болгаш ведомстволарның ажылын ам-даа ханы болгаш төөгайгайы-биле контрольдаар ужурлуг. Комиссияларга-ның контрольдуң түнелдерин ёзугаар чүгле эргелел органнарының ажылын үнелеп көөр эвес, харын база эргежок чугула апарган таварылгаларда тодаргай саналдарны киирер эргенң берип болур ийик.

Сөөлгү чылдарда ССРЭ-ниң Дээди Соведи даштыкы политиканың айтырыгларын улам идепкейлии-биле көрүп, улустарның айыыл чок чорууп болгаш тайбың кады ажылдажылгазын хандырарының, боо-чепсекти эңдере бүдүреринге удур демиселдин эң үнзиг айтырыгларын шалыпкыны-биле көөр апарган. деп. К. У. Черненко уламчылаан. Делегей байдалының еске чүрттар-биле экономиктиг болгаш культурлуг кады ажылдажылгазының, парламентилер аразының харылзааларын калбартырының кол-кол айтырыглары моон соңгаар-даа бистиң эрге-чагырганың дээди органының, оон даштыны херектер талазы-биле комиссияларының, ССРЭ-ниң парламент балуунуң кичээнгейинин төвүне турарынга чигинииг турбас.

Бисте бар бооп турар ажылдың демократтыг хевирлерин кызымакай сайзырангайжыдары, оларга тодаргай политиктиг утка-шынар киирер, Дээди Советтиң ажыл-чорудулгазының хөйге чедип, биллдинең турарын калбартыры чугула бооп турар. Ылаңгыя доктаамал комиссияларга айтырыгларны чугаалашканын, чер-черде депутаттарның ажылын солунларга, радиога болгаш телевидениеге ам-даа калбаа-биле чыдыын болур ийик. Бо херек талазы-биле «Известия» солун болгаш «Советы народных депутатов» деп журнал үлегер-чиижин көргүзер ужурлуг.

Ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунуңга Советтериң ролюн херек кылырына бедидери, социал айтырыгларны үзе шиитпирлээри база ажылчы чоннарның негелделерин улам долдур хандырары дээш оларның харыысалгазын күштелдирери доктаамал сагыш салыр чүүлдер ол болур ужурлуг. СЭКП ТК-ның апрель Пленумунга бистиң чүрттуң улус депутаттарының бүгү Советтериниң эң чоокку болгаш келир-даа үеде сорулгаларын айыткан. Ынчаарга,бир эвес Советтер боттарының чоокку үеде болгулаар сессияларынга апрель Пленумунуң түнелдерин, чугаалашкаш, оон шиитпирлерин күүседир талазы-биле тодаргай хемчегерин алыр болза, шын болур ийик.

Советтериң эргелери калбак, ынчангаш оларны чугле шын ажылгаары, ёзу барымдаалаар чорукту үндезинии-биле үауткаары, шүүлпей-чалгаа чоруктан адырлары, бүгү ажыл-херектерге идепкейлиг, чогаадыкчы туруштарны эдлээри чугула.

Бо талазы-биле ажылга түе черниң чонунуң негелделерин ылап билирги, оларны амыдырала кызымакай боттандырары оңза чугула бооп турарын К. У. Черненко оон ыцай демдеглээн. Ол чорук соңгукчуларның чагыларын күүседир талазы-биле Советтериң ажылындан хөй хемчээлдиг хамаарыжыр. Оон үжурүндан Советтиң күүседир дээш хүлээп алган чагыы планга ыяап-ла кирген турары, соңгукчуларның чагыларын күүседири-биле югуур материалдыг курлавырларның тускайattыгнан турары дүрүм кылдыр хүлээп алдынган турар ужурлуг.

Амыдырал хандырылгазының албан черлери, поликлиникалар, школалар болгаш чер-черниң транспорту эки ажылдаан турарынга, чаңгыс сес-биле чугаалаарга улусчу эрге-чагырганың доктаамал сагыш салыышкынын совет кижи бүгү чер болганга көрүп, билгең турарынга дыка хөй чүүлдерни Советтер кылыр ужурлуг. Оон-биле чергелештир, Советтериң ажылы чүгле түе черниң ажыл-херектери-биле кажан-даа кызыгаарлаттынмайн келген. Ынчаарга черниң кандыг-даа ажыл-херектери күрүненин ниити ажыл-херектериниң кайы хире чедиишкинниг чорун турарындан амгы үеде кажаттызындан-даа артык хамаарыжыр болгай. Ынчангаш черниң Совет бүрүзүү күрүненин ниити ажыл-чорудулгазынга үлам идепкейлиг үдуртулга бирги черии эдлээр ужурлуг.

Дээди Советтиң шиитпирлээр ужурлуг айтырыгларын ССРЭ-ниң Дээди Совединии дараазындагы үеде ажыл планының төлевилелинде бүрүү-биле айыткандыр деп, К. У. Черненко чугаазының түнелинде демдеглээн. Ол ажылдың кол угланыышкыннарын: улус ажыл-агыйының ажыктыын бедидерии, оон шынар киржир-гүзүүлерии экижидерии. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң айытканы социал хемчеглерии боттандырарын, чоннуң чаагай чоруун бедидерии, социалистиг демократияны улам ыцай ханыладып калбартырын, эрге-чүрүмүү быжыглаарын тодаргай шын шилээн-дир. Тайбыңнын, боо-чепсекти эңдере бүдүрериң кынчыктырбазының, делегейниң бүгү улустарый-биле бот-боттарыңга ажыктыг кады ажылдажылганың политиказының ССРЭ-ниң Дээди Соведи мурнукузу ышкаш, моон соңгаар-даа чайгылыш чок болгаш тодаргай сорулгалыг чорудар апаар.

«Улус депутаттарының Советтериниң ажылын улам ыцай экижидер дугайында» СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң доктаалын чайгылыш чок удуртулга кылдыр хүлээп алырының болгаш күүседиринии, оңу чүрттуң күрүне эрге-чагыргазының дээди болгаш чер-чер органнарының бүгү ажыл-чорудулгазының үндезинии бодударының эргежок чугулазын ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң бо айтырыг талазы-биле доктаалында айыткан.

СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр сорулгаларны сессияларга чугаалажып көөрүн, ол шиитпирлерии боттандырар болгаш ССРЭ Конституциязының, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Конституцияларының, Советтер дугайында хөөрилуужудулганың оларга доктаадыр тургусканы бүрүн эргелерин улам ажыктыг боттандырар талазы-биле тодаргай хемчеглерии ажылдап кылырын болгаш боттандырарын улус депутаттарының Советтерииге сүмелээн. Улус депутаттарының Совет бүрүзү Пленумнуң шиитпирлериндеи практиктиг түнелдерии үндүрер, оларның хажык чок күүселдезии хандырар ужурлуг.

Улус депутаттарының чер-чер Советтериниге боттарының эргелерии ажыглаарынга шудуруу чорукту көргүспүшаан, ажыл-агый болгаш социал-культура тургузуушкуиуң удуртуруңуң деңнелии улам ыцай бедидерии хандырарын, чер-черде экономиканың комплекстиг хөгжүдезиниче, эргелеп башкарылгага девискээр болгаш адыр аайы-биле үндезиннерии шын үүлдештирериче, ниити күрүне эрге-ажыктарын шыңгыы сагыырынче онза кичээнгейии угландырарын саналдаан. Советтиң девискээринде турар бүгү будүрүлгелериниң болгаш организацияларның ажыл-чорудулгазын оларның кайы ведомствога хамаарыжып турары хамаан чокка бодунуң эргезиниң чергези-биле контрольдаарын болгаш таарыштырарын күштелдирер. Аъш-чем болгаш Энергетика программаларын күүседиринге идепкейлиг киржир, чоннуң хереглеп барааннарын будүрериң көөрүдеринге, социалистиг демократияны улам ыцай ханыладып калбартырын, эрге-чүрүмнү быжыглаарын тодаргай шын шилээн-дир. Тайбыңнын, боо-чепсекти эңдере будүрериң кынчыктырбазының, делегейниң бүгү улустарый-биле бот-боттарыңга ажыктыг кады ажылдажылганың политиказының ССРЭ-ниң Дээди Соведи мурнукузу ышкаш, моон соңгаар-даа чайгылыш чок болгаш тодаргай сорулгалыг чорудар апаар.

«Улус депутаттарының Советтериниң ажылын улам ыцай экижидер дугайында» Советтериниң ажылын улам ыцай экижидер, оон-биле холбаштыр Президиумнуң доктаалын чайгылыш чок удуртулга кылдыр хүлээп алырының болгаш күүседиринии, оңу чүрттуң күрүне эрге-чагыргазының дээди болгаш чер-чер органнарының бүгү ажыл-чорудулгазының үндезинии бодударының эргежок чугулазын ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң бо айтырыг талазы-биле доктаалында айыткан.

СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр сорулгаларны сессияларга чугаалажып көөрүн, ол шиитпирлерии боттандырар болгаш ССРЭ Конституциязының, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Конституцияларының, Советтер дугайында хөөрилуужудулганың оларга доктаадыр тургусканы бүрүн эргелерин улам ажыктыг боттандырар талазы-биле тодаргай хемчеглерии ажылдап кылырын болгаш боттандырарын улус депутаттарының Советтерини

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының бирги сессиязы

ТУРГУЗУУШКУННУҢ ОРУУ-БИЛЕ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

чүгле шиңгээдип алыр эвес, а ону боттарының ажыл-херектери-биле байыдар» деп, чугаалааны дег, шак ындыг белеткел оолдарга болгаш кыстарга херек.

Реформаның кол угланыышкынарын тодарадып тура, СЭКП бирги социалистиг күрүнениң делегей культуразының бедиинче кайгамчык оккур көдүрүлгенинге, экономиктиг болгаш социал шапкын дешилгезинге үнелеп четпес рольду ойнаан совет улус өөредилгезиниң талазы-биле чугаа чорудуп турган. Ол чаңгыс аай, күш-ажылчы, политехниктиг школа дугайында ленинчи бодалды амгы үениң байдалдарынга дүүштүр хөгжүдүп, ниитилелдиң кижизидикчи бүгү күштерин катыштырар арганы берип, школа тургузуушкунуңуң чүгула айтырыгларын шиитпирлээрингe чоогаадыкчы чоруктуу илереткени-биле масаларның угаан-бодал чыдыышкынының бисте системазын байдып тарар.

СЭКП-ниң программалыг ең чүгүлә сорулгазын боттандырарынга —бүгү талазы-биле сайзырангай кижини кижизидиринге —оолдарны болгаш кыстарны ажыл-херектиг, марксисчи-ленинчи мировоззрениеге кижизидилге кол чернн эвлээр. — Школа болза бодунуң кижизидип турар чаштарынга коммунистиг бүзүрелдиг, быжыг үндезинин тургузар, оларны интернационализмниң, улустарның аку-дүүма найыралының ёзузунга кижизидер, бистиң хөй националдыг Ада-чуртувусту камгалаарынга кеззеде белен патриоттар кылдыр өстүрер үлээлгелиг. Аныяк салгалдың коммунистиг кижизидилгезинiң талазы-биле бүгү ажылды амыдыралдың бистиң мурнувуста тургузуп турар бедик негелделеринин деннелинге чедир көдүрерinге, партия болгаш чонга кызыгаар чок бердинген, ажыл-херекчи болгаш эрес-дидим кижилерни белеткээрinге эргежок чүгула чүүлдерни реформа тургузуп турар.

Бышкан социализмниң байдалдарынга болгаш ону сайзыраңгайжыдарының соруулгаларынга совет школаның ленинчи принциви болур бүдүүкчү күш-ажыл биле өөредилгени холбаштырары тааржыр кылдыр бегүн бистиң чугаалажып турарывыс документ тодаргайлап турар. Ында көрдүнген хемчеглерни боттандырары өөредилге болгаш кижизидилге ажылын школага боттуг бүдүрүлге-биле элээн долу харылзаштырар, школага өй-өйде кылыр күш-ажылды доктаамал болгаш ийиги черленыи турганыңдан — ону кол кылдыр чорудар арганы бээр.

Бистиң аныяктарывыстың социал өзүлдезинiң бүгү чорудулгазынга ол аажок улуг ужур-дузалыг болур. Күш-ажылга ынак кылдыр кижизидилге —ол дээрге кижиниң кол шынарын кижизидер, ниитилел амыдыралының-даа, кижи бүрүзүнүң амыдыралывың-даа тургустунар кол үндезинин чалары болур. Чонуңуң эргеажыы дээш, Ада-чуртувуңуң чаагай чоруу дээш күш-ажылга ол чүгле хамаатыларга, күш-ажылчы коллективтерге, организацияларга өөрүп четтиринiннии илергейлээн. Оон кол политиктиг түңнели болза бодунуң кижизидип турар чаштарынга коммунистиг бүзүрелдиг быжыг үндезинин тургузар, оларны интернационализмниң, улустарның аку-дүүма найыралының ёзузунга кижизидер, бистиң хөй националдыг Ада-чуртувусту камгалаарынга кеззеде белен патриоттар кылдыр өстүрер үлээлгелиг. Аныяк салгалдың коммунистиг кижизидилгезiниң талазы-биле өстүрер ажылды амыдыралдың бистиң мурнувуста тургузуп турар бедик негелделеринiң деннелинге чедир көдүрерinге, партия болгаш чонга кызыгаар чок бердинген, ажыл-херекчи болгаш эрес-дидим кижилерни белеткээрinге эргежок чүгула чүүлдерни реформа тургузуп турар.

Бышкан социализмниң байдалдарынга болгаш ону сайзыраңгайжыдарының соруулгаларынга совет школаның ленинчи принциви болур бүдүүкчү күш-ажыл биле өөредилгени холбаштырары тааржыр кылдыр бегүн бистиң чугаалажып турарывыс документ тодаргайлап турар. Ында көрдүнген хемчеглерни боттандырары өөредилге болгаш кижизидилге ажылын школага боттуг бүдүрүлге-биле элээн долу харылзаштырар, школага өй-өйде кылыр күш-ажылды доктаамал болгаш ийиги черленыи турганыңдан — ону кол кылдыр чорудар арганы бээр.

Совет школа, оон ажылчорудулгазында чамдык чептестер бар-даа болза, бодунуң чаагай үүлезин ам-даа болза чедиишкиниг күүседип турар. Ынчалзажок бистиң партиявыс келир үени эртемге үндезилеп планнап билири-биле, даартагы хүннүң негелделерин баш удур көөрү-биле, аңаа угаан-бодалдыг белеткенири-биле онзаланып турар. Ынчангаш СЭКП Төп Комитеди улус өөредилгезiниң талазы-биле тургустунуп келген айтырыгларны сайгарып көргеш, өөредилгениң болгаш кижизидилгениң херээнге реформа төлевилелинде айыттынган чаа, улам калбак база үүлдештир көрген үүлдерни ажылдап кылган. Ол чаңгыс аай, күш-ажылчы, политехниктиг школа дугайында ленинчи бодалды амгы үениң байдалдарынга дүүштүр хөгжүдүп, ниитилелдиң кижизидикчи бүгү күштерин катыштырар арганы берип, школа тургузуушкунуңуң чүгула айтырыгларын шиитпирлээрinге чоогаадыкчы чоруктуу илереткени-биле масаларның угаан-бодал чыдыышкынының бисте системазын байдып тарар.

СЭКП-ниң программалыг ең чүгүлә сорулгазын боттандырарынга —бүгү талазы-биле сайзыраңгай кижини кижизидиринге —оолдарны болгаш кыстарны ажыл-херектиг, марксисчи-ленинчи мировоззрениеге кижизидилге кол чернн эвлээр. — Школа болза бодунуң кижизидип турар чаштарынга коммунистиг бүзүрелдиг быжыг үндезинин тургузар, оларны интернационализмниң, улустарның аку-дүүма найыралының ёзузунга кижизидер, бистиң хөй националдыг Ада-чуртувусту камгалаарынга кеззеде белен патриоттар кылдыр өстүрер үлээлгелиг. Аныяк салгалдың коммунистиг кижизидилгезiниң талазы-биле өстүрер ажылды амыдыралдың бистиң мурнувуста тургузуп турар бедик негелделеринiң деннелинге чедир көдүрерinге, партия болгаш чонга кызыгаар чок бердинген, ажыл-херекчи болгаш эрес-дидим кижилерни белеткээрinге эргежок чүгула чүүлдерни реформа тургузуп турар.

Бышкан социализмниң байдалдарынга болгаш ону сайзыраңгайжыдарының соруулгаларынга совет школаның ленинчи принциви болур бүдүүкчү күш-ажыл биле өөредилгени холбаштырары тааржыр кылдыр бегүн бистиң чугаалажып турарывыс документ тодаргайлап турар. Ында көрдүнген хемчеглерни боттандырары өөредилге болгаш кижизидилге ажылын школага боттуг бүдүрүлге-биле элээн долу харылзаштырар, школага өй-өйде кылыр күш-ажылды доктаамал болгаш ийиги черленыи турганыңдан — ону кол кылдыр чорудар арганы бээр.

Бистиң аныяктарывыстың социал өзүлдезинiң бүгү чорудулгазынга ол аажок улуг ужур-дузалыг болур. Күш-ажылга ынак кылдыр кижизидилге —ол дээрге кижиниң кол шынарын кижизидер, ниитилел амыдыралының-даа, кижи бүрүзүнүң амыдыралывың-даа тургустунар кол үндезинин чалары болур. Чонуңуң эргеажыы дээш, Ада-чуртувуңуң чаагай чоруу дээш күш-ажылга ол чүгле хамаатыларга, күш-ажылчы коллективтерге, организацияларга өөрүп четтиринiннии илергейлээн. Оон кол политиктиг түңнели

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННЕР БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДАР-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң

Ч а р л ы ы

(Уланчызы. Эгези № 85, 87 «Шында»).

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Тамара Шыраповна **Сегбе** — Берт-Даг суурда бажың эзэн.

Наталья Бадыевна **Суваноол** — районнуң хереглекчилер ниитилелиниң ажылчыны.

Херелмаа Шыраповна **Чавырык** — Берт-Даг ортумак школазының техниктиг ажылчыны

УЛУГ-ХЕМ РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Партизан Дамчатовна **Ханмаа** — «Ак-Туруг» совхозтуң ажылчыны.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Сандараа Дажиевна **Бады** — Булун-Терек суурда бажың эзэн.

Майны Кыргысовна **Дыртык** — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Галина Ховалыговна **Бүрбү** — Арыг-Бажында харылзаа салбырының техниктиг ажылчыны.

Вера Сакаковна **Каазут** — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Раиса Дүвүт-ооловна **Сувакпит** — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Серенмаа Донгаковна **Доржу-ол** — «Улуг-Хая совхозтуң ажылчыны.

Раиса Түлүшовна **Очур** — «Красноярск ГЭСстройнуң» КМК-3-түң ажылчыны.

Дойлунмаа Эрелчиновна **Сат** — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Лина Донгаковна **Сүрүнмаа** — «Куш-ажылдың хостуу» совхозтуң ажылчыны.

Раиса Сатовна **Чозутту** — Иштии-Хем суурда бажың эзэн.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Оюмаа Андреевна **Балчый** Чаа Чаа-Хөлде медпунктуда фельдшер.

Соңгукчу Чоодуевна **Батхар** — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Александра Комбуй-ооловна **Бүрбү** — улус депутаттарының Чаа-Хөл кедээ Совединиң күүсекчи комитединиң секретары.

Кара-Кыс Кыргысовна **Дамба-Хуурак** — «Найырал» совхозта ажылчын кооперациязының бухгалтери.

Ульяна Түлүшовна **Долаан** — Жданов аттыг совхозта ажылчын.

Зоя Кабыновна **Достук** — Булун-Терек суурда бажың эзэн.

Анна Дагбаевна **Лопсан** — Чаа Чаа-Хөл суурда бажың эзэн.

Раиса Донгаковна **Намзырай** — Жданов аттыг совхозтуң ажылчыны.

Зоя Маадыевна **Хорлуу** — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Раиса Түлүшовна **Очур** — «Красноярск ГЭСстройнуң» КМК-3-түң ажылчыны.

Екатерина Моңгушевна **Хуурак** — Арыскан суурда бажың эзэн.

Светлана Донгаковна **Шивит-оол** — Чааты ортумак школазының башкызы.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1984 чылдың март 30.

Айтырыңар, харыылап бereэли

ПЕНСИЯГА ХАМААРЫШТЫР

Пенсионер Моңгуш дээрэн джжик, 25 чыл ажыг үе дургузунда колхоз-совхозка малчыннаан, ам-даа ажылдап турар. Ол аразында колхоз совхоз кылдыр эде тургустунган. Колхозка ажылдап турган үезин-биле катай санаарга, Моңгуштуң үзүктел чок ажыл стажы 25 чыл ажыг, а ону совхоз тургустунганындан бээр санаар болза, 25 чыл четпес. Бо таварылгада колхозка ажылдап турган ажыл стажын санавас дээр-дир, чылдагааны чүдел? Ону тайылбырлап бээрин диледим.

База бир айтырыым бар. Пенсионер кижи чөптүг дыштанылгазынче үнер бетинде, эвээш түңнүг шалыңныг черге ажылдап турган, ынчангаш пенсиязының хемчээлин ол ёзугаар тургускан. Ук кижи совхозта ам-даа ажылдавышаан. Улуг хемчээлдиг шалыңныг черге ам ажылдаар дээрге совхозта ындыг ажыл чок. Ындыг болганда, ук пенсионер өске организациядан өрү төлевирлиг ажыл тып алгаш, совхозтан үнгеш, ада ажылдай берзе, үзүктел чок ажыл стажыга ооң хамаарылгазы кандыг болурул?

Б-С. МОНГУШ.

Улуг-Хем районда Ак-Туруг суурнуң чурттакчызы Б-С. Моңгуштуң үстүнде айтырыынга харыылап бээрин Тыва АССР-ниң Социал хандырылга министерствозунуң пенсия килдизиниң начальныгы М. Д. Даржайдан дилээн бис.

Номчукчунуң редакциже чоруткан чагаазында бирги айтырыгга харыы: назылап кыраанны дээш алыр пенсияга 20 хүү немелде санаарынга негеттинер эргежок чүгүла үзүктел чок күш-ажыл стажыга (эр улустан, үргүл чок хөрээжен кижилерден 25 чыл, үргүлүг хөрээжен улустан — 20 чыл) колхоз стажы кирбес. Колхоз тургустунганындан эгелээш (1950 ч.), колхоз совхоз кылдыр эде тургустунадаа бээрге (1977 ч.) чайгыс ол-ла мал ажылынга, ол-ла черге бо хүнге-даа чедир ажылдап чорүүр болза, колхозка ажылдаан күш-ажыл стажын үзүктел чок күш-ажыл стажыңга санавас. Колхозка ажылдаан күш-ажыл стажы, чүгле ниити күш-ажыл стажыңга санаттынар. Колхозка үзүктел чок ажылдаан күш-ажыл стажы 20 хүү немелде бээринге негеттинер чаңгыс бүдүүлгеге. албан черинге, организацияга ажылдаан үзүктел чок стажка кирбес. назылап кыраанны дээш алыр пенсияга 10 хүү немелде бээринге херек ангы-ангы черлерге ажылдаан үзүктел чок күш-ажыл стажыга база санаттынмас. **(Күрүне пенсиязы тыпсырының болгаш төлээриниң Дүрүмнериниң 116 чүүлү).**

Номчукчунуң ийиги айтырыын көрүп көрээлиңер.

Назылап кыраанының пенсиязын алыр үжүрлүг хамаатты ажылдан бодунуң күзели-биле үнгеш, каяа база кайы-даа хире ие эрткенде ажылдай бээр болза, оларның үзүктел чок ажыл стажы артар. Инвалид болганы дээш пенсия ап турарлар ажылдан бодунуң күзели-биле үнгенде, инвалид болүүнден үнген соонда, үш ай иштинде ажылга кирип алган болза, үзүктел чок күш-ажыл стажы хевээр артар. Ынчангаш пенсионер үлүг хемчээлдиг шалыңдан пенсиязынга эде саналга кылдыртыры-биле совхозтан үнгеш, албан черинге, чижээ, райпога ажылдай бээр болза, аңаа ажылдаан үени үе кижиниң үзүктел чок ажыл стажынга немей санаар.

Бижикчи дараазында айтырыынга пенсияны өстүрериниң байдалдарын билип алыксап турар-дыр. Ында мындыг одурүглар бар «...өрү төлевирлиг ажылга ийи ай ажылдаан дижик, пенсияның хемчээлин ону барымдаалап өстүрүп болур бе? Аңаа хамаарыштыр дараазында чүүлдү билип алыры чугула.

Күрүне пенсилзы тыпсырының болгаш төлээриниң Дүрүмүнүң 125 дугааргы чүүлү мындыг: бир эвес пенсионер аңаа пенсияны тывыскан соонда мурнунда пенсия санаан шалыңындан үлүг хемчөлдиг шалыңга ийи чылдан эвээш эвес уе иштинде ажылдаан болза, ол шалын-биле пенсияны өстүрүп, эде санадып болур. Ынчан ийи чылдың ай бүрүзүнүң шалыңы мурнунда пенсия тургузуп саналга ортумак шалыңдан үлүг болуру албан эвес, бир айда эвээш, өскезинде — көвей-даа бооп болур. Демги ийи чылдың ортумак шалыңының хемчээли мурнундаазындан көвей болуп болза, пенсияны эде санап болур. Ынчангаш түңнел кандыгыл? Үлүг шалыңныг черге 2—3 ай хамаанчок, бир чыл 10 ай-даа ажылдаан болза, пенсияга эде саналга чөрүдээры Дүрүмде көрдүнмээн, ыяап-за, 24 ай ажылдаарыы негеттинин турар.

ЭҢ-НЕ ҮНЕЛИИН ОСКУНГАНДА...

Буржуаз чурттарда чурттап турар даштыкы ашакка барып алгаш, Төрээн чуртундан чоруй барган совет хөрээженнер таварышкылаар болгай. Оларның салым-хуузунуң кандыг болуп турарының дугайында медээ бар чүве ирги бе? Өске чурттан олар аас-кежик тып ап турар бе?

Л. МАКСИМОВИЧ.

Даштыкы ашакка барганындан чүс ажыг ындыг чурттарда чамдык совет хөрээженнер чурттап турар. Совет чазак оларга чөпшээрелди берген. ССРЭ-ниң эр-даа, хөрээжен-даа хамаатызы даштыкы чурттуң хамаатызы-биле өг-бүле тударга, ол ышкаш чара бадылажырга, оларның хамааты эргези өскерилбес дээрзин хоойлу айтып турар. Бир эвес ССРЭ хамаатызы хамааты эргезин чидирген таварылгада, өске чурттуң хамаатызы бодунуң хамааты эргезин чидирбес, а бир эвес даштыкының хамаатызы ындыг эргезин чидирер болза, ССРЭ хамаатызының эргези хевээр артар. А үргүл төрүттүнүп келзе, аңаа кайы чурттуң хамаатызыл дээрзин ада-иенин чөпшээрели-биле бээр. Ынчангаш даштыкыда совет хөрээженнериң хөй кезии үргүларынга совет хамаатызы эргени берип турар.

Ынчалза-даа ажыт-чажыт чок болуп көрээли: багын чугаалаарга, бачыды арлыр. Чамдыктары ынаар чүгле ашак дээш эвес, бодунуң сагыжынга мегелеткеш, «хоструг болгаш бай Барыын чүктүң» кисель эриктерлиг сүт хемнеринге эштиксээш, кандыг-ла бир арга-биле байыксааш-даа чоруп турар чадавас...

Даштыкыга барганнарның хөй кезии ооң амыдыралчурталгазынга дораан эриге бээр: буржуаз нинителелдиң онзагайы, ооң сан-түң чок «хосталгазы» болгаш эргелери хөөнге дээптер. Ол дугайын олар Төрээн чурттунче бижээн чагааларынга төөгүп турарлар:

«Ажыл-ижинден чарлып деп чүве берге-ле-дир! Ооң үлай чурттаар оран-сава чок артар сен — ооң өртээн канчап төлээр. Аарый берген дижик сен. Чүнү кандыгарыл? — деп Франциядан Е. О. бижип турар.— Эмчи дээш, эм алганың база эмнелгеге барганың дээш чүнүң-биле төлээр сен? Совет чуртка турганы, ол дугайын кижи бодавайн-даа чоораан...».

Чүвениң үжүру чүгле материалдыг талазы-биле эвес. Чамдык хөрээженнер ында бай-шыырак-даа чурттап чорүүр. А олар аас-кежиктиглер болганы ол бе? Бо дугайын сайгарып тура, Австралиядан Ненела Петровна Лававе аныяк совет хөрээженнерге чагып турар: «Барыын чүктүң меге пропагандазынга алыскаш, совет амыдыралдың аас-кежиин хоозун мегеге өнаанывыс ол-дур. Боттарывыс бүрүүлүг бис. Ол дээш боттарывысты дириге шаажылап чор бис...».

«Совет үргүлар садтарын ялелиерин бо-ла сактып кээр мен. Ол дээрге кайгамчык чүве-дир! А мында, Англияда, ол чергелиг айтырыглаже чазак сагыш-даа салбас. Каш-ла үргүл чыып, бодунга ажыл тып алыр дээн хөрээжен дижик, үргүларны кала тургузарыл? Хүрээ-хинттин бир дыштаныр өрээлин ачылап ап болур. Бажындан ойнаарак, аяк-сава дажыглаар сен... Ол дугайын совет хөрээженнер дужевес-даа» — деп, Лорина Аггрей Англиядан бижээн.

Дыка хөй хөрээженнер ажыл дилеп чорүп турар. Чүгле хлеб тып чиир дээш ажылдаар аан.

Хырын тодуг, эгин бүдүн амыдыраар дээш ажыл дилээр чорук даштыкыда, ылаңгыя аныяктар мурнунда, чидиг айтырыг. Ол дугайын бодунуң үрүүнга хамаарыштыр Лия Аверинова мынчаар бижээн:

«Ону ам Англияда чүү манап турарыл? Бо чылын школа доосту. Улаштыр өөренириңге акша чок болганда, ажылдаар апаар. Ажылды кайыын тып алырыл? Лиза амга дээр ажыл чок, моон соңгаар ол канчап амыдыраарыл?...».

Боттарының үүлгеткен хөрээн миннип тура, дыка хөй хөрээженнер боттарын шыңгыы бүрүүдадып турар:

— «Төрээн чуртувус мурнунга бүрүүлүг бис, ол дугайын кончуг эки мелереп билип тур мен — деп Н. И. Киирден бижээн.— Ынчалза-даа менээ бүзүренер. Өнүгүр, чараш пөстер, «хөглүг» чурталга дээш келгеннер бистиң арамызга бар бооп магат. Шүптү кижи ындыг эвес. Хөй кезиивис ынаажылыл, ашактарывыска ынаажылывыска арыг, шынчы-выс көргүзер дээш келген бис. Бүгү-ле өөрүшкү, аас-кежик мурнувуста деп тенек сеткип, аныяк чорааш, туман аразынга эштип чораанывыс ол. Кажан туман арлы бээрге, эртген оруун тола көстүр... Частырыымны эдип, чуртумче ээп чанарыдээш, хөй-ле чүүлдү бээр ийик мен. Чуртумче канчап дедир чанар мен ам?».

Төрээн чуртун каггаш чорүп тура, олар кажан-даа, канчап-даа эттинмес чазыгны кылганнар.

«Совет үргүларга мүң катап чагып тур мен: чоруурунар мурнунда катап-катап боданыңар... Эки, хөглүг сеткил-хөөн, чедиишкиннер чүгле кезек үеде чүве-дир. Барыын чүктүң каас-чараш амыдыралы кончуг дүрген шокараш кыныыр, чырыткылаңчак өөнер силерниң сеткилинерге дораан оңуп каар. Ооң соонда хоозун, чалгаарангчыг апаар. Өске чуртка чараш амыдыралды кым-даа көрбес. Төрээн суурумну фашистер өрттедипкен, аланем база шаажылаткан, баар, чанар черим чок турган, бээр тоян келген мен. Частырыымны кажан-даа эдип шыдаваазымга хомудаар мен... Ольга Гущина, Бельгия».

Бо чагааларда журналистин бодап тыпканы кандыгдаа чогаадыы чок. Сестер оларның боттарыныы. Моон соңгаар канчаар чурттаарыл? Ажы-төлүү канчаарыл? деп айтырыглар оларның сеткил-сагыжын оя «чип», хоочургай аарыг дег, ыстадып-ла чоруур. Ынчангаш бодуя боду кончуп, төнчу чокка шиидип турары ол: чүнү үүлгедип алдым? Чүге-ле бээр келдим?

Алла ОСАДЧАЯ.

ЛЕНИНЧИ УГЛАНЫЫШКЫН-БИЛЕ

СЭКП ТК-ниң Чикгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненконуң СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунга болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының бирги сессиязынга чугаалары, Пленумнуң болгаш сессияның документилери делегейниң хөй-ниитизиниң болгаш парлалгазының кичээнгейиниң төвүнде туруп турар. Коммунистиг тургузуушкунуңуң улуг соруглаларын Совет Эвилели делегейниң амгы нарын байдалдарында чедиишкиннигг боттандырбышаан, ядролуг дайынның кыжаныышкының чайладыр, тайбыны камгалаар база быжыглаар дээш бүгү-ле үүлдерни кылып, шиитпирлиг демиселди чорудуп турар деп, даштыкы чурттарның массалыг информация чепсектери — парлалга, телевидение, радио болгаш информация агентилери демделеп турар. К. У. Черненконуң «Правда» солуунуң айтырыларынга харыыларын делегей парлалгазы калбаа-биле тайылбырлаарын ам-даа үргүлүлеп турар.

СЭКП ТК-ның Пленумунуң шиитпирлери, аңаа болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының бирги сессиязынга К. У. Черненконуң чугаалары социалистиг демократтыяны, совет ниитилелдиң политиктиг бүгү системазын улам ыңай сайзырангайжыдарынче, тайбынны быжыглаарынче совет улустуң чогаадыкчы улуг күжүн эвилелдеп турар деп, Герман Демократтыг Республиканың **«Нойес дойчланд»** солуну бижээн. Улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарының системазын бүгү талалыг сайзырангайжыдарынче, эргелеп башкарының бар органнарын, хамыктың мурнунда Совединиң Президиумунуң, Министрлер Совединиң, министерстволарның, ведомстволарның, өлүг-хөй черлерниң, өлүг-хөй черлерниң, өлүг-хөй черлерниң

Степан САРЫГ-ООЛ, Тываның улустуң чогаалчызы

ЛЕНИНГЕ АЛДАР

Чаагай, улуг аас-кежии чуртталганың
Чаяакчызы — Ленининиң херел чырыы
Өртемчейге секун-минут бүрүзүнде
Өөрүшкү, байырлалды шаңнап турар:
Эрзин, Тестен, Каргы, Саглы бажы чедир
Эрээн шөкар сүрүг шыпкан ховуларда
Хөглүг-омак кадарчылар — чылгычылар
Хөөмейлеп ырлажып тур, өөрүп тур.
Тайгазындан Барлык чедир чапты берген
Байлак-чимис хөрзүнерлиг шынааларның,
Далай-хөл дег, дүжүдүнде эштип турар
Тараачын чоп ыры-шоору диңмиттелди.
Каа-Хем бажы, Бии-Хем бажы хөлдер, хемнер,
Хайыракан, аң-мең турлаа сыннарында
Алдың, мөңгүн, демир казар дагжыларның,
Аңчы, быжаң артельчилер ыры долду.
Ыглаар, сыктаар муңгаралды, түргелдди
Ырлаар, хөглээр өөрүшкүге солуп берген
Изиг чүрек, ынак ада — чырык херел
Ленинге тыва чондан алдар, мактал!

ОЛ ЧАСТАН ЭГЕЛЕП...

Ынчан 1964 чылдың апрель турган. Чээрби чыл бурунгаар Надя Рушеваның баштайгы делгелгелерин организастап эгелээн үе. Чурукчуның амыдыралында бо онзагай болуушкуннар оон дадыгарында болгаш келир үеде чогаадыкчы ажылын сайзырадырында улуг идиг болган. Частың айында Москваның күрүне университединге болгаш «Юность» журналдың редакциязынга чурукчуның ийи делгелгелери ажыттынган.

«Юность» журналдың ынчангы кол чурукчузу Ю. А. Цяшевский Надяның чуруктарын ажжок сонуургаан. «Онзагай» чуруктарны ол кол редактор чогаалчы Борис Николаевич Полевойга көргүскен. Рушевтериниң өг-бүлези журналдың ажылдакчылары-биле ынчаар танышкан. Школачы уругуң чуруктарын Борис Николаевич көргеш, оларны редакциядан делгээрин сүмелээн.

Кайгамчык чогаалдарның автору бичии уруг-биле сураглыг чогаалчының ужуражышкынды март 5-те болган. Ол бүгүнү чогаалчы «Хуулгаазын шыйыг» деп очеркте сөөлүнде барып бижээн. Чурукчуның адазы Николай Константинович Рушев делгелге организастаарының айтырыгын чугаалашкан соонда, чогаалчы-биле редакция иштин көрүп, өрээлден үне берген үеде, Надя кабинетке турган суй-белектер аразында Микенден экжелген, олурар кырган ирей дүрзүзүү сиилбээн бурунгу шагның бичии бузук скульптуразын топтап олурда, он беш минута дургузунда ооң ийи хевирин чүрүй шаапкан. Бир гизинде кырганның мурнунда бузулган сава чанында бичии оол чүрүп каан. Өскезинде оолду өлүг кылдыр көргүскен. Баштайгызында ашак оолче шыгыы көрүп алган олурар болза, сөөлүндээзинде кажыыдалдыг көрүш-биле олген оолче көрүп алган олурар кылдыр чураан. Каш шыйыгларын, точкаларның дузазы-биле хензиг үе иштинде ёзулуг овур-хевирлерин тургуза шаапканын Борис Полевой шуут магадаан.

«Юность» журналдың редакциязынга болган делгелгере бодаарга, бо делгелге үр болбаан. Николай Константинович кадайы Наталья Дойдаловна биле уруу Надяга делгелге дугайында чугаалавайн, хөп-хенертен белек кылыр бодал-биле делгелгеже бүдүү эдертип эккелген. Бедиктен Москваны моон көөрге, чараш-ла болгай. Чээрби ийи каттан алдыы каътче дүжүп келгеш, университеттиң хураддаар залынче олар кирип келгеннер. Чыылган чон адыш часкай бээрге, он ийи харлыг уруг сүрээдээниинден баштай авазындан куспактаныпкаш, ооң соонда ыглапкаш, үне халаан. Залга турган журналист В. Пономарев «Известия» солунга бо делгелгениң дугайында чылыыбиле бижээн.

Бо ийи делгелге соонда Надяның ады билдингир апарган. «Смена», «Советский Союз» журналдарга, топ солунпарга ооң дугайында бижип эгелээн. Бо бүгү мактаашкыннын ажыы бар бе дээш маргылдаалар үнүп келген. Бодунга ол меңээргенн бербес бе дээн сезигиниишкин база турган. Ачазы уруунуң талантызын сайзырадырынга улуг үлүгн киирген. Ол делгелгелерден корткан хөрээ чок деп үргүлүү демдеглээр чораан.

Часкы ийи делгелгениң шимээнин читкээнде, Рушевтериин өг-бүлези чайгы каникулдар эгелээри билек, Крымниң Судакче дыштанып чорупкан. Орта ажылдан турган археологтар чанындан Надя ярааз турган. «Юность» журналынга көргени дег ындыг дүрзүжүгеш тыпты бээрин канчап билир. Судак соонда өг-бүле дыштанылгазын Москва чоогунда Шкинь суурга эртиргеп. Орта Надя ойнаарактар театры тургузуп, бодунуң чогаатканы көргүзүглерин суурнуң уруглары-биле ойнап турган. Бичии уругларның оюнун улуг улус безин сонуургап көрүп турган.

Аллар Надяга күш четпээн деп болур. Ол мени хөй удаа бижээн деп мактанмаан-даа, биеэги-ле хевээр томаанныг, ооожум, чүрүк чураанда чүүдаа уттуптар, ооң салдыкпастай бээр турган. Делгелгелер ооң холугга бүзүрелди, дидим шиитпирни берген чадавас. Деткиишкий кымны-даа чалгынналдырар, хей-аъдыг кодүрер болгай.

Үстүкү класстарга тургашла, ол Л. Н. Толстойнуң «Дайын болгаш тайбың» деп романынга, А. С. Пушкинниң чогаалдарынга бөлүк чуруктарны чүрүп каапкан. Тоску классчы Надя эң нарын улуг хемчээлдиг чогаалдарның маадырларын бодуунуу-биле бир янзы чүрүп турар апарган. Школачы Надяның делгелгелери, хары угда Ленинград, Москва хоорайдарга ажыттынган Ооң соон дарый та чеже делгелге болган, моон сонгаар та каяа болур. Ынчалза-даа 1964 чылдың чазында ажыттынган баштайгы ийи делгелге аныяк талантының адын ажыдарында, арның чазыктырарынга улуг идиг болган. Чээрби чыл эрткен... Надяның боду чок-даа болза, ооң чуруктары мөңгеде артар. Делгелгеге келген кижи бүрүзү таалалды алыр, чараш үүл-биле ужуражканы сеткилинии ханызынга шыгжап артар.

В. КИСЕЛЕВ.

Ынак ырларывыс

СУРАГЖААН МАРШ БОЛГАШ ООҢ АВТОРУ

Ийе, шынап-ла ол — марш. Дыка хөй кижилерниң ынак ырызы сөөлүнде бижиттинген. Ол уяранчыг болгаш амыдыралга кедергей ынак, бүзүрел сиңниккен аялганы эң-не баштай шериг оркестри күүсеткен. Ол чартык чүс чыл мурнунда болган. «Прощание славянки» — «Славян кыс үдеп турда». Ол маршты билбес кижи кайда боор! Ону пластинкаларда бижиткен, улус аңаа ынак.

Сөөлүнде келгеш ыры апарган марш база ооң автору — Василий Иванович Агапкин дугайында маңаа бичии төөгүүл.

1941 чылдың ноябрь 2-де Москва хоорайның шериг комендантызы генерал-майор Синилов 1-ги чергенниң интендантызы В. И. Агапкинни кыйыртткан. Ол ынчан Ф. Э. Дзержинскиий аттыг мотоадыгжы дивизинның үрер хөгжүм оркестрлериниң начальныгы турган. Коменданттының дужаалы бо: «Кызыл шөлге шериг парадый эрттиреринге катгышкан оркестрни белеткээр».

Бир хонганда музыканттылар баштайгы белеткелди кылган. Парадка белеткенип турар деп чүвени кымдаа билбээн. Харын кайгадаа: «Гитлер Москваже чүткүп турда, чүү-бир концерт белеткеп де...».

Ноябрь 6-да Москвага турсай кезектерниң командирлери дужаал алган — ноябрь 7-ниң эртенинде шеригнерни Кызыл шөлге үндүрер.

Маадырлыг парад эртенгиниң 8 шакта эгелээн.

Шериглер Кызыл шөлден дорт-ла фронтуже чоруп турган. Олар Агапкинниң оркестрин дыннап эрткеннер. Черниецкийниң «Парадын», шаандагы орус марш «Маадыр», «Аъттыг шериг челижи» чангыланган, оларның аразында капельмейстерниң бодунуң чогаалы — «Славян кыс үдеп турда»...

Василий Иванович Агапкин 1912 чылда-ла бүгү Россияга сураглыг берген. Ынчан Балканның улустары осман ажелелге удур база катап көдүрлүп үнген. Орус кижилер шериг хөделиишкиннерин үргүлүү сонуургап, славян аңы-дүңмаларының тиилелгелериге өөрүп турган. Чогум-на харын ынчан курлавырда 7-ги аътты шериг полугунуң аныяк музыканттызы Василий Агапкин марш бижиир деп шиитпирлеп алган.

Үр болбаанда ноталарны парлаан. Ооң картында чурук: аныяк хөрээжен дайынчыны үдеп турар. Ыракта Балкан даглары, отряд шериг көстүр. Бижик: «Славян кыс үдеп турда» — Балканда болуушкуннарга холбаштыр марш. Бүгү славян хөрээженнерге тураскаатказын, Агапкинниң чогаалы».

Марштың аллагазынга дыка хөй шүлүкчүлер сөстер бижигилээн. 1914 чылдың сентябрь 1-де Александр Блок «Петроградтың боран дээри» деп шүлүк бижээн. Ону ук марштың аллагазыбиле ырлап болур турган.

1965 чылдың чайынында Хабаровскиге А. Ф. Фёдоровтуң ол аллагага таварыштыр бижээн ырын бир дугаар күүсеткен. Ол сөөлүнде баргаш сураглыг бергенин ол...

Василий Иванович Агапкин 1884 чылдың февраль 3-те Астраханьга төрүттүнген. Сес хар алды айлыг тургаш ол өскүс калган.

Бир-ле катап ол шериг музыкантыларга таваржы берген, оларның аразында ооң чажыттары бар болган. Оларның бирээзиниң сүмезин ёзугаар, Вася сонгу незинден дилээн: мени капельмейстерге чедирип көр... Василий Агапкин он беш харлыында ол оркестриң эң эки кларнетизи апаргаан.

1909 чылдың декабрьда В. И. Агапкин Тамбовка музыка училищезинге кирип алган. Бодунуң кайгамчык марыжын ол аңаа бижээн.

Василий Иванович сурлуг 41 чылда дайынчыларны Кызыл шөлден үдээн, а тиилелгелиг 45 чылда ол оларны үткуп алган.

1945 чылдың июнь 24-те Кызыл шөлге Тиилелге Парадты болган. Сураглыг капельмейстер болгаш композитор генерал-майор С. А. Чернецкий удуртказ каттышкан оркестр дайынчы марштарны, ооң иштинде «Славян кыс үдеп турда» маршты ойнаан. Полковник Агапкин Черниецкийге дирижёрларынга дузалажып турган...

Василий Иванович дайын сөөлүнде музыка ажылын уламчылаан. «Эрмитаж» садынга үргүлүү ойнаар оркестрни ол дирижёрлап турган. Ол ам сураглыг «Ак-кок дүн», «Хуулгаазын дүш» деп вальстарны бижээн.

Вл. ЛЕВЧЕНКО.
(«Советская Россия» солундан).

Төрээн чер-чуртка ынакшыл-биле

МУГУР-АКСЫ

Улуг-Хемге
дамдылар чыып,
чуглуп баткан.
Узун Барлык,
шапкын Хемчик
унун хээлээн
Самолёттар
кылаш дигеш
четсе чедер
Саадак арттан
чараш көстүр
Мугур-Аксы.
Ийис төрээн
үзбашкы дег,
Каргы, Мугур
Ийи хемниң
белдиринде
чапты бергек.
Мөңгүн-Тайга
меңсизинге
чайыынаган
Бөдүүн чонкуң
төрээн чери —
Мугур-Аксы.
Өрү көөрге,
кылагар көк,
арыг дээрлиг,
Өскээр көөрге,
сувур баштыг
тайгаларлыг,
Кара суг дег,
дуне-хундус
ырлап чыдар
Каргы, Мугур
онмас чечээ —
Мугур-Аксы.

С. МАЛНАК.

ЭРТЕНГИ СҮТ-ХӨЛ

Сүт-Хөл кыдыын эрээн кожаа шыва алган.
Сүстүрүме чаагай оъду хатка эстээн.
Үнген хүнге чылчырыктаан чечек херлир,
Үргүлерже тарбаганнар караш кыннып.
Чаа хүнну үткүүримда, хөңнүм арыыр.
Чалгыларны арнымны чүп каалканзыг.
Эрткен, бараан эрээн-шокар болуушкуннар
Эзилгештиң дээрже тарап үнген ышкаш,
Шалыннарны адыжымга дозуп алгаш,
Сеткилимде чеклеленген, тыныш болган
Чалыы оолга сунар дээним күзелиинги
Доза шаппа, будавайн көр, сергек салгын.
Домактарым шалын суу дег, арыг, шынаыын
Черим чажы—дамдылары херечилээр.
Сувур-сувур бизеңнерге бүзээлеткен
Сүт-Хөлүм дег, чалгып келир сеткилдиг мен,
Өскен черим үүү мени өпейлээрге.
Өөрүшкүм, аксым кежиш кызыгаар чок.
Эртенги хүн шокуун алган бойдус оттур
Эргилдир-ле хамык чүүлдер эргим апаар...

А. ХОВАЛЫГ.

ФРОНТУДАН ЧАГААЛАР

Тулчуп турган дайынчы кезектерден чагааларны Минскиниң бир эртем-шин, чилед институдунуң ажылдакчызы Л. Колосов Ада-чурттуң Улуг дайыны төнгенден бээр барык 40 чыл болганда алган. Солдат ол үш-булуңчуктарны болгаш почта карточкаларын аңгы-аңгы кижилерге чоруткан. Фронтудан келген ол төөгүлүг апарган медээлерии оларның эзлери ындыг чагааларның хаптарының чыыкчызынга дамчыдып бээр деп шиитпирлээнер. Ам Лев Леонидовичиде «көжер почта» темазынга чыгдынган эң хөй чагаалар бар.

— Фронтудан болгаш фронтуже чоруп турган чагааларның почта таңмаларын хевирлерин чыып турар янзы мен — деп, Л. Колосов тайылбырлаар. — «Кызыл шеригжи», «төлевес» дээн бижиктерлиг болгаш ай, хүнүн салган ол таңмаларны баштай көөргеында үүү-даа чок ышкаш кылдыр сагындырар. А бир эвес кичээнгейлиг сайгарып, таңмаларның хевири, бижиктери канчаар өскерлип келгенин тодарадып кээр болза, «көжер почтаның», ол хамаан чок шериг кезектериниң кажан каяа чоруп турганының төөгүзүн безин бижип каап болур.

Ол ховар чыылдада эң баштайгы «көжер почта» таңмалыг чагаа 1941 чылдың сентябрь 9-ка хамаарыкыр. Ындыг таңмалыг чагаа хавы Л. Колосовтуң бодунуң эрги альбомунга чораан. Ону үшкү чергениң шериг эмчизи Ревковскийге чоруткан турган. Лев Леонидовичиниң төрели болур шериг эмчизи Тиилелгеге бичии-ле чедип шыдаваан. Ооң ады-биле холбашкан документилер дилеп тургаш, Л. Колосов дайын үезинде бодунуң чоок кижилериниң чагаа харылзаазының чыылдазынга душ боол таваржы бергеи. Оон бээр ол ындыг онзагай чыылданы кылып эгелээн.

«Шериг хыналдазы көргеи» деп бижик «көжер почтаның» тывылганы-биле кады көстүп келген. Л. Колосовтуң чыылдазында ындыг бижик бир дугаарында 1941 чылдың сентябрь 20-ле таңма баскан чагаа хавында бар. Пенза областың Николаевка суурже чагаазынга кызыл шеригжи Давыдов мынчаар бижээн: «Бистиң орус ат-алдарывысты сыкпас деп ачамның чагыы күүсеттинер...»

«Көжер почта» чыылдазын тургузарынга Колосовка сес чыл негеттинген. Ол ам шуут аңгы-аңгы адырларлыг. Чижээ, Ленинград бүзээлелиниге хамаарышкан болгаш Ыраккы Чөөн чүк» «көжер почтазы» дээш... Ол хамаан чок даштыкыдан келген чагаалар безин бар. Ону Л. Колосов түскай делгинрде кылып алган. Үүл дээрге Лев Леонидовичиниң хоочун өөнүү. Варшавада ыяш-техниктиг институттуң профессору Збигнев Сераинский Минскиде эжинге Польша шеригниң дайынчыларының чагааларының чыылдазын чорудуп берген.

Чагаалар хаптары чараш эвес, чамдык черлери саргарып, орулгулап, элегилеп калган-даа болза, олар чылдан чылче улам үнелиг апар чыдар, төөгү-даа, чыылда-даа талазы-биле олар онзагай ужур-дуза кирип турар. Л. Колосовтуң «көжер почтазы» делегейниң дөрт болгаш чурттуң дыка хөй делгелгелериниң медальдары-биле демдеглеткен. Олар ам Севастопольче орукта — Тиилелге хүнүнүң бетинде фронтучу чагаалар Маадырхоорайларның филателисчи делгелгелериниге киржир.

Г. НОВИКОВ,
СЭТА-ның корр.

Минск.

ӨШКҮ ЭЭП ӨСКЕН ЭЗИРИК

Чыл эрте кирбес, соок когурумнуг, берге частарда безин чери ыяжык, чылыг болгаш эрте чазын-на оъду четчип, көк үүнүп кээр Эрээниг Кара-Сутта мээн ада-ием бо-ла барып хонуптар улус чүве. Бир-ле чазын көшкеш, аңаа барып хонуп алганнар. Хемниң аксы, өзен черде чаңгыс өг бар.

— Ол кымның аалы боор? — деп айтырарымга:

— Аңчы-Кара деп ирейниң өө-дүр. Ооң шын адын Кээргевес дээр. Ол чайкыш-даа чок бо хемнер ооруудан көшпес, чон аразынга-даа кирбес, кезээделе чаңгыс өг чурттап чоруур. Ажыл-даа кылбас, безин чазын тараа тарып албас. Кус боорга тараа кылган улустан тараа дилеп, чамдыкта үүштап каан хүлбүс мойнаа-даа берип, диленип чоруур-ла болгай — деп, авам чугаалап олурар чүве.

Бир-ле хүн суглап чораашкөөрүмге, хемни өрү дорут аъттыг кижи чортуп ор. Келзе-ле кара салдыг, сыгдытыр характырлыг, коңзагар кара, кончуу сүргей дүрзүлүг кара ашак. Куу хөм даалың артынып алган. Хөлчок узун чамыктыг аң боозу чүъктеп алган, оозу артында-ла адыр буттарлыг.

Хойларым кадарып чоруурумга, чанымга оъттап турган сарыг өшкү думчуу мыжыгайнып, үстүмде дыттар аразынче көрүп алган холу-биле чер каскылап каап тур. Кезек көрүп турарымга узун дыт ындында элик бээр көрүп алган тур. Чоокшулап чорумда тура, халааш ыңай болза-ла, сарыг шокар эзирик. Соондан бичии халаан мен. Шөт аразынче кире халаш четтирбейн барган. Чаңын келгеш, авамга шупту чүвени төөгүп бээримге:

— Бичии элик оглун сокулдавас чоор. Чаш чүве олурбес. Кээргенчиг амытан-дыр ол. Черле чүүндаа чаш төлүнге дегбес, ону өлүрбес чоор. Незинге-даа дээп болбас — деп, авам чугаалады. Мен ону өлүрер дивээн, туткаш азыраар өстүрер дээш ыңаа турган мен.

Бир кежээ авам инек сагган. Аңаа дузалажып, бызаа тыртып турумда хемни өрү ырак эвесте боо «дог» диди. Эртен эрте хоюм сүрүп алгаш, ол-ле черимге чеде бергеш, көрзүнүп чоруурумга чүве-даа көзүлбес. Чудукка сандайланып алгаш олурумда, үстүүртен куду ийи кускун «кук-кук» деп ужуп келгеш, менден ырак эвесте дыт аразында конупту. Бускун секке хонар дээн деп бодааш, аңаа чоокшулап чедип чорумда, кускуннар ужа бергеннер. Чеде бээримге, эликти өлүргеш, иштин ында үштүп каапкан, дөрт сыырган одура кескеш, дүүгларын сыырганың сиирлери-биле кошкаш, дыт будуунда азып каан, а сыыргактарын чигге-ле чара шапкылап, чилиин чипкен чарык сөөктер. Чаш эзирикти дөрт хонганда ол-ла чоокта шеттер аразындан дүш болуп таваккын тып алган. улуг сарыг өшкүге эмзирип, өөрешп алган бис.

Ооң соонда үр болбаанда, бир эртен удуп-оттуп чыдарымга, авам-на дүвүрээн хевирлиг:

— Өдекке чедир хыш кээр эвеспе? — деп, мындыг. Тура халаш көөрүмге, өрү хем иштии муңгаш, ыш бургураар, аърга өрттенип тур.

— Кайын дээк өжер. Бо өрт улуг шүүт үндүрзе хөңнү-ле-дир. Дүүн дүүште Кээргевес ирей өрү өскеп бар чыткан чүве. Арта 5 эттинер чаа ан боозу чүъктеп алган. Ону аңаа кым берди ыйнаан? — деп, ачам хыйланып олурган чүве. Ыт эзре берген. Авам өгден бакылап көргеш, Аңчы-Кара ирей-ле дүргени сүргей шошкудуп бадып чыдыр диди. Оон мен-даа хоюм кадарып чорупкан мен. Шала кежээлиитей ол өрттүң даваш-шимээни-даа чүгле киирээр, дазыраар. Хүндүзе безин кызыл чалбыраш кеступ, улуг кара кожагарның бажыңга чедер четкен хемнин иштии кара талдар ол-бо талазын куду хөметаш таварып бадып-ла орган. Хамык арат чон-даа өжүрүп шүүдээн. Кала өжер. 3 хире хонганда улуг чаъс ийи хүн иштинде чагаан соонда ам-на өшкен. Ол хемниң арга-ыяжы, бүүрелчии эрээннери, хамык ан-мең, куш, оларның чаш төлүү кайда боор, шупту дескен, деспээни өрттенген. Чоннуң «өрттен артпас, өлден артар» деп үлегер домаа-ла шын. Ол толанчы төтчелекчи илереп, хоойлу-дүрүм ёзугаар бодунуң бүрүүзүн хүлээп чоруткан. Бичии элик оглу өзирик сарыг өшкүнү ээп, улуг элик боол өскеп.

М. ЧҮЛЬДҮМ.

Бойдуска ынакшыл-биле

Шыдыраага бодал херек

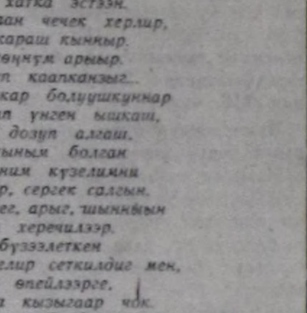

Ак тала эгелээш, ийи коштен удар.

А. БЫЛЕВСКИЙ
тургускан.

ТВ

АПРЕЛЬ 14-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги тимнастика. 8.55 — Документалдыг фильмнер. 9.20 — Ырының болгаш танцының «Кенюль» ансамблиниң улусчу коллективиниң концерти. 9.50 — «Спортлотонуң 15-ки тиражы. 10.00 — Чонга эки шынарлыг, хөй барааның. 10.30 — Бүгү-эвилел конкурузуунуң лауреады В. Щербаков балалайкага ойнаар. 10.45 — В. П. Бекетовтуң беседазы. Чурукчулар дугайында. Д. Моор. 11.05 — И. Брамс. Оркестрлиг скрипка концерти. 11.45 — Документалдыг телефильм. 12.15 ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттары чугаалап турлар. 12.40 — «Сактыр-дыр сеи бе, эш?». 13.45 — 14.00 — Чапсар. 14.00 — Аренада цирк. 14.20 — Тележурнал. 14.55 — Бөгүн делегейде. 15.10 — «Эш ыр». Бүгү-эвилел телеконкурузу. 15.50 — «Поэзия». А. Жаров. 16.20 — Мультфильм. 17.15 — Политиктиг тайылбырлакчы 17.45 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 18.45 — Документалдыг фильм. 19.35 — «Двенадцатая ночь». Кинокомедия. 21.00 — «Ye». 21.35 — ССРЭ-ниң улустуң артизи Ю. В. Силантьевтиң чогаадыкчы ажылының дугайында дамчыдылга. 21.35 — Эртем-неитереллиг фильмнер. 23.05 — 23.15 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Кадык болур дизинзе. 8.30 — «Эртенги почта». 9.00 — Мультфильмнер. 9.35 — «Аян-чоруккулар клуву». 10.35 — Е. Винокуровтуң шүлүк чогаалы. 11.40 — Свердловскиниң телестудиязының программалары. 12.30 — Документалдыг телефильм. 13.00 — Концерт. 13.15 — «Камера делегейже көрүп тур». 14.25 — «Музыка киоскузу» 14.55 — Документалдыг телефильм. 15.45 — Гандболга ССР-ниң чемпионады. Эр улус. ЗИЛ-ЦСКА. 16.15 — Л. Радишев. «Весна на марше». Телешин. 17.30 — «Кадыкшыл». 18.15 «Ленинград часы». Ураи чүүл фестивалы. 19.45 — Делегей байдалынын допчуламы. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.20 — М. Шолохов. — «Андарган кур чер». Чогаалдан үзүндү. РСФСР-ниң улустуң артизи Ю. Каюров номчуур. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Кто поедет в Трускавец». Ураи-чечен фильм. 22.50 — Концерт. 23.00 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Торпедо» — «Динамо». (Минск). 23.45 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Металлист» — «Спартак».

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп аязыр, чамдык районнарга өл хар чаар. Соңгу-барыын үүктен хаттың дүргени секундада 5—10 метр, дүне хат 25 метр чедир күштелир.

Дүне 5—10 градус, чамдык черлерге 0—5 градус соор.

Кызылга бүргеп аязыр, чагбас. Соңгу-барыын үүктен хаттың дүргени 5—10 метр, дүне хат 25 метр чедир күштелир.

Дүне 8—10 градус соор, хүндүс 6—8 градус чылыыр.

КИНО

АПРЕЛЬ 14-ТЕ

«ПИОНЕР»: **«Киносборник № 8»** 9.00, **«Сказка странствий»** 10.20, 12.20, **«Лгунья»** 14.20, 16.10, 20.00, **«Меня это не касается»** 18.00 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Арабские приключения»** 14.30, **«Операция начинается после полудня»** 16.10, 18.00, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Провинциалка»** 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

ЛЕКЦИЯ БОЛУР

1984 чылдың апрель 14-те хүндүскүнүү 16.00 шакта СЭКП Кызыл хооркомунуң хуралдаар залынга лекция болур. Темазы: «Латин Америка чурттарының айтырыглары». РСФСР-ниң «Билиг» нитилелиниг лектору, төөгү эртемнериниң кандидады, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Латин Америка институдунуң эртем ажылдакчызы Эдуард Владимирович Левыкин лекцияны номчуур.

Редакциянның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретараттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузут киллдистериниң 2-37-13, чагаа киллдизиниң 2-41-27, информацияя киллдизиниң 2-20-60, культура киллдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргында 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 20100.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыынын херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС—00353